

Mahalleyi Kaybetmek

Ahmet Alkan¹

Özet

Toplumsal değişim süreci ile kentsel gelişmelerin karşılıklı etkileşimi, kentten beklentilerimizin de hızla değişimini beraberinde getirmektedir. Teknolojik ve kültürel alanda yaşanan hızlı değişimin mekâna yansımaları, aynı zaman aralığında gerçekleşmediği için “mekânsal gecikme” sorunu özellikle sanayi devriminden sonra çözemedik. Sanayi devrimi öncesinde mekân/zaman, kültür ve teknoloji uyumunu sağlayan ve kentin temel birimi olma niteliğini binlerce yıllık “sa-bırlı” bir oluşum sürecinde sağlayan “Mahalle” olmuştur. Sanayi devriminin getirdiği hızlı değişim-uyum sağlayamayan mahalleyi ne yazık ki gerek sanayi kentinde gerekse sanayi sonrasında modern şehirde kaybettik. Son dönemde ontolojinin yeniden hayatımıza dönmeye başlamasıyla eş zamanlı olarak artan “mahalle” tartışmalarına nostaljik çağrışımları dışlayarak, gerçekçi bir bakış açısı sunmak amaçlanmıştır. Bu yaklaşım geleneksel mahalleyi yeniden canlandırmak değil, onun zaman üstü nitelik ve ilkelerini yeni yerleşim alanlarına taşımak olarak özetlenebilir. Bu ilkelerin bazılarını te-mas edip, ağırlıklı olarak yeni araştırma başlıklarının tartışmaya açılması birincil amaç olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Kent, Mahalle, Ontoloji, Uyum, Tasarım.

Mahalleyi Kaybetmek

Evrenin oluşum sürecinde gözlemlediğimiz birincil olgu, oluşum sabırlı bir süreci kapsamıdır. Ancak süreç kendi zamansallığı içinde -özellikle bazı bileşenlerinde- giderek hız kazanmış ve diğer bileşenlerle uyum sorunlarını açığa çıkarmıştır. Bu hızlı değişim insanın kentten beklentilerini de değiştirmektedir. Dünün kentinde toplumsal ve mekânsal uyumu kendi sabırlı değişim sürecinde sağlayan mahalle, modern toplumun ve kentin beklentilerini karşılayamaz duruma düşmüştür. Bu ne yazık ki mahalleyi kaybetmemizle biten bir serüveni imlemektedir. Hala bazı toplumlarda ve kentlerde yaşayan örneklerin varlığı, sadece onların zamansallık boyutunda gelişim ve değişimiyle ilgilidir (Harrari, 2017).

Sanayi sonrası -modernist- dönemin önemli isimlerinden Mumford (2013) sanayi devrimi sonrası toplumunun kentten beklentilerini şöyle özetler: “Modern kentin temel görevi, gücü biçime, enerjiyi kültüre, ölü maddeyi sanatın canlı simgelerine, biyolojik üremeyi toplumsal yaratıcılığa dönüştürmektir. Kentin pozitif işlevleri, modern insanın bugün yönettiği muazzam enerjilerle başa çıkabilen yeni kurumsal düzenlemeler yaratılmadan ortaya çıkmaz. Gelecekteki kentin görevi de bundan pek farklı değildir; görevi insanın en üst çıkarlarını bütün faaliyetlerin merkezine yerleştirmek; insanın bölünmüş kişiliğinin parçalarını birleştirmek, yapay olarak parçalara ayrılmış insanları (bürokratları, uzmanları, experleri, kişilikten arındırılmış görevleri yerine getirenleri) tam insan haline getirmek, organik ortaklık ve ideal amaçların yokluğu, mesleki farklılaşma, toplumsal ayrışma, kabilecilik ve milliyetçilik yüzünden oluşmuş hasarları onarmaktır.”

Kentten beklentilerimizi üst seviyeye yükselten ve kimi çözümleri de içeren bu tartışmalara Harvey (2013) daha ihtiyatla ve sorarak katılır; “Görece muhafazakâr kent yönetimleri dahi şehri şekillendirmenin ve şehir yönetimini demokratikleştirmenin yeni yollarını arıyorlar. Şehir için bir alternatif var mı ve eğer varsa bu nereden gelecek?” Bu soruya mahalle üzerinde çalışan birçok düşünür dolaylı anlatımla şu cevabı vermektedir; “Mahalleden” (Alada, 2008; Ayverdi, 1973). Zira günümüz insanının yaşı belli seviyenin üzerinde olanlarından şu sözleri sık sık duyarız; “eskiden yaz

¹ Prof. Dr., KTÜN Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Emekli öğretim üyesi, profdrahmetalkan@gmail.com

aylarında insanlar güneş battı mı akşam altı gibi kapının önüne minder ya da sandalye atar otururdu. Saat sekiz-sekiz buçuk oldu mu evine çıkar, yemek yer, dokuz-dokuz buçuk gibi tekrar kapıya gelir oturlardı. Gece bire kadar oturma sürerdi. Sohbet edilir o gün neler yapıldı anlatılırdı. Kapının önünden birileri geçse selâmlaşılırdı. Hemen herkes birbirini tanırdı, tanımasa bile mutlaka o kişiyi sık sık görürdü. Şimdi ise aynı apartmanda karşı komşunu, 15 sene geçmesine rağmen, değil gelip gitmek tanımıyorsun bile.”

Bu nostaljik tedailerin anlaşılabilir bir yanı vardır ama tekrar dönüşü yoktur. Bu pencereden baktığımız zaman üzülerken görürüz ki; **“Mahalleyi kaybettik”**

Bu durumda **“mahalle neden gündemimizde”** sorusu haklılık kazanmaktadır.

Mahalle, dünün dünyasında uyumlu toplumsal yapının mekân düzleminde somutlaştığı kavram olarak, özlemlerimize girdi. Plancıların yeniden kurulamayacağını bildiği, onda yaşamayı değil bizde yaşamasını öncelediğimiz bir olgu oldu Mahalle. Onu her boyutuyla içselleştirebildiğimiz takdirde; bugün yaşadığımız sorunlu kentsel mekânların ötesinde, yeni yaşam dinamiklerinin karşılaşmasından doğan bir yaşama birimine, ilkesel ve ontolojik değerler katan güçlü bir kaynak olabilir. Bu bakış açısıyla yeni nesil mahalle oluşturabilir mi? Ya da bugüne kadar neden oluşturulamadı sorusu uzun süredir zihnimizi meşgul etmiştir. Bu düşünsel yolculuktan elde ettiğim önemli çıkarımı şöyle özetleyebilirim:

“İnsanı tasarımın öznesi olarak koruyabildiğimiz takdirde, mekân-zaman bütünleşmesinde nesneleşmiş bir kent parçasından beklenen uyumun sağlanmasına, mahalle ve mahalleli kavramından imbiklenen değerler katkılar verebilir. Burada geleneksel mahalle kadar, göçen nüfusun inşa ettiği yeni yerleşme birimleri özgün katkılar verme potansiyeline sahiptir.”

Bu hedefi gözeterek yapılacak **“ontoloji ve planlama”** etkileşim analizlerine, **mahalle-mahalleli-kent** ilişkisi, rasyonel değerlendirmelerle katılabilirse, bazı eşiklerin aşılması ve kolaylıkların açığa çıkarılması mümkündür diye düşünüyorum. Bu analizleri mahalle ölçeğinden başlatmak makro forma ilişkin önemli ilkeleri ortaya koyma potansiyelini imlemektedir. Bu ilkelerin tartışmaya açılmasına muhtacız (Alkan, 2022).

Geleneksel mahalle, **“konuttan başlayarak kaotik fenomenlerinin, gelenekselleşmiş bir ortak yaşama düşüncesi etrafında örgütlenmesi ve bütüncül bir dengeye kavuşması ile oluşmuştur”**. Kaosu kendi içinde dengeye ulaştıran mahalle, kentin kimliğini tanımlayan temel birim kimliğini kazanmıştır. Mahalle bu denge durumuna erişirken, **“yeterli uzaya sahip olmak”** birincil faktör olarak ortaya çıkmıştır. Hawking (2018); **“başınızı kaldırıp gökyüzüne baktığınız zaman her yerde bol miktarda uzayı görürsünüz. Sonsuz uzay! Onun hakkında çok şey söyleyebilirsiniz ama ‘sıkış-tepiş’ olduğunu söyleyemezsiniz”** der.

Gerek geleneksel mahallede gerekse modern kentin düzensiz yeni yerleşme birimlerinde **“sıkış-tepiş”** bir yaşamdan söz edilemez. Bu yaklaşımla ihtiyaç duyduğumuz tüm erdemlerin ana rahmi olan kentin; **“insan ilişkilerinin gereği kadar yakın, yeteri kadar uzak”** gerçekleşmesini sağlayan bir örgütlenme olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşım ilkesel düzlemde, yeni kentsel yaşam alanlarının planlanmasında veya var olan kentsel dokuların iyileştirilmesinde dikkate alınırsa hem evrenin hem de insanın varoluşsal yapısı ile mekân arasında uyum sağlamaya katkı verecektir.

Kentsel tasarımda **“Uzayın yeterliliği yanı sıra düzeninin de ontolojik değerlerden beslenmesi”** gerektiğini ifade ederken, mevcut modernist kuram ve türevlerinden beslenen bir planlama anlayışını kastetmediğimi söylemeliyim. Kullanıcının uzak geçmişinden taşıdığı değerleri kapsayan ve yer seçiminden başlayarak, zaman üstü devam edecek **“sürekli bir mekân-sakin ilişkisini”** amaçlıyorum. Bu ilişkinin sürekliliğini sağlamak noktasında mahallenin bize öğrettiği bir diğer ilke; **“ölçek dengesinin kurulmasıdır”**. Mahallenin uzayını belirlemekle başlayacak ve tasarım ilkeleri düzleminde şekillenecek bu olgu;

- ✓ Kullanıcının sosyo-ekonomik yapısından başlayarak, uygun yerleşme parametrelerine yaslanan doğru bir yer seçimine,
- ✓ Bu alanda yaşayacak insanların, **“tanınma-bilinme ve güven”** duygusunun sağlandığı uygun nüfus büyüklüğüne,
- ✓ Nüfusun ihtiyaç duyduğu sosyolojik değerlerle tanımlanmış, **“yeteri kadar açık, gerektiği kadar kapalı”** kontrollü ve mahallenin doğallık içinde ürettiği **“açıklık içinde özelleşmiş mekâna”**,
- ✓ Sakinlerinin nesiller boyu değişen mekân taleplerini karşılayabilecek ve insanı toplumdan sosyal ve fiziksel anlamda izole etmeyen, esnek bir yapılanmaya, ihtiyaç göstermektedir.

Kent bütünüünün temel fikri etrafında örgütlenecek yeni iskân birimlerinin, bütünden aldığı verilere doğru yansımalar verebilmesi, doğru ölçeğin belirlenmesi ile yakından ilgilidir. Bu sayede geleneksel kentte mahallenin üstlendiği; **“kaotik fenomenlerin kent bütünüünün amaçlarına uygun bir düzlemde uyumunun sağlaması”** işlevini, modern kentte geleneksel mahalle değil yeni iskân birimleri karşılayabilecektir. Önemli olan geleneksel mahallenin zaman aşan değerlerini, yeni tasarımlara katabilmektir (Köksal, 2013).

Mahalle değerlendirmelerinden elde ettiğimiz ikinci önemli çıkarım; **“insan-yapılı çevre ilişkilerinin zamansallığıdır”**. Yeni iskân birimlerinin bir neslin ölümüyle tükenmemesi için bu başlıkta belirlenen hususların ayrıntılı araştırmalara konu edilmesine ihtiyaç vardır. Bu aşamada mahalle ve köklerinden edindiğimiz veriler, insan-yapılı çevre ilişkilerini birkaç alt başlıkta incelemeyi tanımlamaktadır.

✓ Geleneksel Mahallenin toplumsal hayata katkı olarak dengeye kavuşturduğu ilk kaos, **“insanoğlunun varoluşsal yapısından gelen ayrıştırıcı kimliğidir.”** Ayrışma birinci adımda, yeryüzünde yaşayan sekiz milyara yakın insanın her birinin farklı olduğu, insanın biricik yaratıldığı gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tekilliğe, bireyselleşme, ego, tüketim, biriktirme arzusu ve hırs gibi diğer beşerî nitelikleri de eklendiği zaman, toplumsal uyumu tüketen temel etmenin bizzat insan ve onun çevreden talepleri olduğu görülecektir. İnsana ilişkin temel sorunların çözümünde, sorunların tarihselliğini dikkate alarak, çağdaş toplum için de **“kurumsal yapılanma”** çerçevesinde çözüm aranmalıdır. Sürece geleneksel mahalle deneyimlerinin, ilkesel düzlemde, katılma imkânı bulunmaktadır.

✓ Toplumsal yarılımların ikinci boyutu, kadın-erkek (*cinsiyet*) ayrışmasıdır. Karşımıza ontolojik gerçeklik olarak çıkan olgu, zaman boyutunda büyük yarılımların kaynağına dönüşmüştür. Bu ayrışma, o kadar güçlenmiştir ki nüfusumuzun bir yarısı ile diğer yarısı arasında rekabet ve ötekileştirme, varlıklarına zarar verecek düzeye çıkmıştır. Mahalle düzleminde yakın ve uzak geçmişe yaptığımız kısa yolculuklar bu konuda da önemli bulgular ortaya koymaktadır; Cumhuriyet öncesinden yakın geçmişe kadar Anadolu’da aile, dolayısı ile de toplum ve kent, kadın ve erkeğin birlikte hayata katılımı üzerine kurulmuştur. Kadın sadece bir eş olmanın ötesinde ailenin yöneticisi, ortak aklın yarısıdır. Bunu gerçekleştirirken;

- İşgücü olarak aile ekonomisine etkin katkı verir.
- Ailenin sosyal zekâsı olarak, temel kararların verilmesinde birincil konumdadır.
- Kadın-erkek birlikteliği, insan-toplum uyumunda ve her alanda yaşanan kaosun giderilmesinde güçlü bir **“bağlayıcıdır.”** Mahalle analizlerimiz, **geleneksel mahallede yaşanan ve özlenen ilişkilerin, modern toplum hayatına kadının etkin katılımını tanımlama kaynağını açığa çıkarmıştır.**

✓ İnsanın, ontolojik yapısının ortaya çıkardığı eşiklere karşın, dikkate alınması gereken birincil husus **“uyum işlemini toplum içinde yaptığı”** gerçeğidir. Geleceğe dönük öngörülerin hepsinde bu varoluşsal gerçekten yola çıkarak benimsenen varsayım, **“bireyselleşmenin artışına karşın, insanın toplum içinde yaşamaktan vazgeçemeyeceğidir.”** İletişim, üretim ve dağıtım teknolojileri geliştikçe

yaşamın daha çok özgürleşeceği, yer bağımlılığının ortadan kalkacağı varsayımlarına karşın (Toffler, 2008), insanın toplumdan soyutlanabileceği düşünülmektedir. Bu temel gerçeklik, mahallenin kimi yaşamsal ilkelerini geleceğin kentsel alanlarına taşımanın olası olduğunu göstermektedir.

✓ Mahalle analizlerinin bize verdiği bir başka ipucu; Türk kültür tarihinde yaptığımız kısa yolculuklar, mahalleyi kentin yapı taşı olarak ortaya koyarken, mahallenin de temel biriminin “**aile**” olduğunu göstermiştir. Bu gerçeği unutmadan, toplumsal değişim ve aile ilişkilerine dikkatle bakmak ve yaşamakta olduğumuz üçüncü dalga devriminin bağlamına uygun aile modelini de geliştirmek durumundayız. Değişimin zamansallığını aile söz konusu olduğunda daha katı gözlemleriz. Toffler’ın “**ikinci dalga büyük aileyi dağıttı, üçüncü dalga da çekirdek aileyi dağıtacak**” savı üzerinde düşünmeliyiz.

Savın varsayımının kısmen de olsa doğrulandığını yaşayarak görüyoruz. Giderek toplumda yalnız yaşayanların ve evlilik yerine birlikte yaşamayı tercih edenlerin sayısı artıyor. İlişkiler her geçen gün daha çok dijitalleşiyor. Bunun getireceği aile modeli öncelikle belirlenmeli ve geçmişin sağlıklı değişimi ve değerlerinin ilkesel düzlemde korunması sağlanmalıdır. Bu toplumun değişimin önünde savrulması ile sonuçlanacak köksüz bir yapıya dönüşmesini önleyecek birincil etkenlerden olacaktır.

Geleneksel Mahalle, ailenin yanına “**mahalleli**” kavramını koyarak, büyük ailenin işlevlerinin önemli bir bölümünü üstlenmiştir. Bu uyumu, değişim hızının görece yavaş olduğu aşamalarda, evrenin varoluşsal niteliklerinden biri olarak ortaya çıkan “**sabırlı**” davranışı ile sorunsuz gerçekleştirebilmiştir. İvmelenen değişim karşısında aile yapımızı ve kalıplarımızı hızla gözden geçirerek sağlıklı bir refleks geliştirme ihtiyacındayız.

✓ Geleneksel mahalle gözlemlerinden elde ettiğimiz bir başka çıkarım, “**bağlılık ve farkındalık**” oldu. Soruna ontoloji çerçevesinden bakıldığı zaman, bir aşamadan sonra insanın, yere ve içinden çıktığı çevreye özlem duyduğu görülmektedir (*daüs-sıla*). İnsanın bir aşamadan sonra, sürekli ya da periyodik olarak kendi geçmişine ve ait hissettiği yere dönmesini sağlayan bu varoluşsal gerçeklik gerek kırsal gerekse yaylalarda yeni bir yapılanma ve dönüşüm olgusunu başlatmıştır. İngiltere’de çalışan nüfusun sadece %1’i tarım sektöründe istihdam edilirken, toplam nüfusun %20’sinin kırsal alanlarda yaşaması, bu duygusal bağımlılığın gelişen teknoloji ile beslenmesinin sonucu olmalıdır. Tabii ki kentleşmenin yarattığı sıkışıklıktan uzaklaşma özlemleri de bu dönüşü teşvik eder niteliktedir. Buna 2023 Kahraman Maraş depreminin yarattığı ölümcül sonuçları da ekleyebilirsiniz. Plancı yeni nesil mahallenin ya da yeni kentsel yaşam birimlerinin planlamasında bu olguyu değerlendirmelidir.

✓ Yeni kentsel yaşam alanlarını planlamada yararlanabileceğimiz bir başka ilke, ekonomik sistem ile ilgilidir. Tarım toplumu, binlerce yıl varoluş kavgasını “**bütüncül**” bir anlayışla sürdürmüştür. Göçer ve yarı göçerlik aşamalarında da gözlemlediğimiz olgu, iç göçler ile -kısmen de olsa- kent hayatına taşınmıştır. Geniş/çekirdek ailenin gelir kaynakları, bireyin kendi gelirinin yanısıra, tarım sektörüne (ziraat, hayvancılık, orman, yaylak vs.) yaslanmaktadır. Yani aile “**bütüncül üretim ve tüketim anlayışı**” içinde varlığını sürdürmektedir. Bu anlayışla gelirler:

- Üretim alanlarının çeşitlendirilmesi (yaylak-kırsal),
- Ailenin bütün fertleriyle ve gücüne uygun olarak yapılan iş bölümü içinde üretim süreçlerine katılımı,
- Üretimin adil bir şekilde paylaşımı,
- Komşuluk ilişkileri çerçevesinde yardımlaşma ve dayanışma duygusunun üretime yansıtılması, mahalle içinde yaratılan güven duygusunun ekonomik katkıları sayesinde, en verimli seviyelere erişebilmiştir (Yalman, 1977).

Bu anlayışı kente taşıyabilen az sayıdaki aile gerek an içinde yaşam koşulları gerekse gelecek tasavvuru adına önemli avantajların sahibi olmuştur. Nitekim bu ailelerin bireyleri, dikey toplumsal hareketlilik noktasında da görece önemli mesafeler almıştır. Alt sınıfın alt tabakasında başlayan

yolculukta henüz ikinci kuşakta üst sınıfa kadar yükselme başarısı gösterebilenler, bu ilkelerden beslenmiştir.

✓ İnsanoğlunun sürekli olarak ait olduğu toplumsal sınıf veya tabakanın bir üstünde yaşama özlemi, değişimin ve gelişmenin temel dinamiklerinden biridir. Özellikle geçiş aşaması toplumlarında çok hızla değişebilen toplumsal yapı; kırdan gelen ve risk almaya yatkın nüfusu, gelişmenin önemli dinamiklerinden biri olarak ortaya çıkarmıştır. Bu noktada karşımıza çıkan sorun, talepler ile kentli değerler (*hukuk devleti, özgürlükler ve sınırları, birey-toplum ilişkileri, mülkiyet vb.*) arasında uyumun sağlanmasıdır. Mahalle kendi gelenekleri çerçevesinde, insandan başlayan kaosu denetim altına alma becerisine sahip bir bileşen olarak öne çıkmaktadır. Bireyselleşmeyi baskılama riskine karşın -ki bunu kişisel özelemler ve talepler kolaylıkla dengeleyebilecek kadar güçlüdür- **“toplulaşam kurallarının eğitici gücü”** yeni iskân birimlerine taşıyacağımız ilkeler arasında olmalıdır. Kent bütününde mevcut kaosun kaynaklarından biri olan organize suçun kontrolünde bu faktör önemli bir yer tutacaktır.

Geleneksel mahalle ile uyumlu bir saptama olarak, modern toplum; aile/birey ilişkilerini ve üretim/gelir kaynaklarını zenginleştirmelidir. Bu çeşitlilik geleceğin bireylere; **“daha az çalışma zamanı, daha çok boş zaman”** vadettiği bir dünya olacağını dikkate alarak belirlenmelidir. Buna gelişen iletişim teknolojilerinin insanlara (*en azından önemli bir bölümüne*) **“yere bağlı olmaksızın çalışma”** imkânı vereceği gerçeğini de eklemeliyiz.

Kırsal toplum, kitlesel göçlere ve ikinci dalga devrimine kadar, kendi kaynaklarını kendi içsel enerjisi ile üreten ve devlete katkı sağlayan, vergi veren bir yapıya sahiptir. Bu anlayış devletin güçlü kalmasını sağlayan önemli bir kurumsal yapıyı tanımlar. Sanayi devrimi ile gündeme giren **“sosyal devlet”** anlayışı ve sanayileşmenin zorunlu olarak ürettiği **“modern orta tabaka”** kendi kendine yeten nüfus oranını çok aşağılara çekmiştir. Günümüzün can acıtan sorunu da burada açığa çıktı. Çalışan modern orta tabakanın, yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi ve yoksulluğun yaygınlaşması dünyayı; yeni bir toplumsal yapının inşasının kaçınılmaz olduğu noktaya getirmiştir. Mevcut nüfusun dünya için çok fazla olduğu ve bir şekilde azaltılması gerektiğine kadar uzanan tezler, bilim ve politika dünyasının gündeminde tartışılır hale gelmiştir. Mahalle bize, yeni iskân birimlerinde **“kendi kendine yeten”** ceplerin oluşturulabileceğini göstermektedir. Makro ve mikro ölçekli planlamanın bu gerçeklikten yararlanması mümkün hatta zorunluluktur. Bu başlık, genç araştırmacıların yoğunlaşması gereken ve aciliyet arz eden bir alan olarak ortada durmaktadır.

Mahallenin binlerce yıllık varlığını korumasının önemli bir dayanağı, sabırlı ve tedrici bir değişim sürecini yaşamış olmasıdır. Bu tutum kentleşme sürecinde de **“tedrici değişimi”** imlemektedir. Tedrici değişim, diyalektiğe karşın bireyin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısında ortaya çıkan gelişmeler için dikkate alınması gereken bir parametre konumunu kazanmıştır. Somutlaştırırsak, binlerce yıllık süreçte oluşan geleneksel mahallenin, **“kentsel dönüşüm”** adı altında bir gecede dozerlerle yıkılıp, yerine sıkış-tepiş rezidansların yapımı, tedrici bir mekânsal değişim değildir. Bu yıkım, geçmişin değerlerini bütünüyle yok ederken, yerine neyi koyacağını da düşünmeden gerçekleştirilen bir **“yok edici yıkıma”** dönüşmektedir. Tedrici değişim bizi, geleneksel değerler ile çağın talepleri arasında uyum sağlayarak, bunu mekâna yansıtmayı başarabilen bir planlama anlayışına ulaştırabilecek potansiyele sahiptir (Alkan, 2019).

Mahalle bir yaygın eğitim merkezidir aynı zamanda. En büyük katkısı da bireylere çalışma alışkanlığı kazandırmaktır. Bunun için de insan odaklı ve insanın özne olarak korunduğu bir yaşam tarzını geliştirmiştir. Geleneksel mahallede uzun zamana yayılarak elde edilen bu yapı, yeni gelişen iskân birimlerinde; kolay vazgeçemeyecekleri geleneklerinden, elleriyle inşa ettikleri ev, sokak ve komşularından ve kendilerine yeni geçim imkânları sunan kentin tanımladığı çalışma alanlarından beslendi. Modern dönemde mekânda tarihsel olanla çağcıl olanın buluşmasıyla inşa edilen yeni ve farklı bir senteze erişmeliydik. Ama olmadı! Bunun için yeterli eğitim ve birikimiz yoktu.

Modernist akımın başlangıcında kendi tasarladığımız inandığımız oluşum, kısa zamanda düşündüğümüzden hızlı değişip gelişerek bizi sarmaladı. Bir müddet sonra da hiç bilmediğimiz bir sürecin anaforuna kapılıp sürüklemeye başladık! Her adımda tasarladığımızı, inşa ettiğimizi zannettiğimiz her şeyi yıkan bu anafor nerede duracaktı? Bilmiyorduk. Zira artık kente ve ikinci dalganın kurum ve işletim sistemlerine teslim olmuş, onun kurallarıyla yaşamak zorundaydık. Biz bunun farkında olmasak da korunağımız olan mahalle; hızla dağılıyor, dönüşüyordu.

Bu aşamada ne kurumsal seviyeden ne de mahalle ve mahalleliden bu dönüşüme dair bir yorum veya öneri geldi. Her aile ve hatta her birey kendi kader çizgisini çizmenin derdinde, potansiyelince yol almaya başlamıştı. Farklı zamanlarda da olsa durup düşünecek ve günün birinde kendimize şu soruyu soracaktık.

Nerede yanlış yaptık?

Her birey, özellikle birinci kuşak, bu soruya kendince **“yanlış”** cevaplar verecek ve yanlış çözümler üzerinde emek ve zaman harcamaya devam edecektir. Çünkü bu dönüşümün temel dinamiklerini anlayabilmekten çok uzaktaydık. Sorunun çözümünü kendi geçmişimizde aradık. Tarihsellikte, gelenekte, görenekte! Oysa çözüm, geleceğin kodlarını doğru okumaktan, anlamaktan ve dün ile buluşturmaktan geçiyordu (Alkan, 2022).

Evrenin evrim süreci gösteriyor ki zamanın kendi üzerine katlanarak, yeniden varoluşsal niteliklerine ilişkin bir döngünün içine düşmesi, ontolojik bir gerçekliktir. Tıpkı insan gibi. Şüphesiz bu döngü zamanın ruhunda yaşanırken, zaman-mekân deneyiminin -sosyal, ekonomik ve mekânsal-bütün birikimlerini kapsamaktadır. İnsanın evrene ilişkin algısını anlamlandıran bu birikimin büyüünden kurtularak oluşa bakabildiğimiz takdirde, geleceğe ilişkin kimi kestirimlerin ve değişimin ilkelerinin anlaşılması mümkün olabilecektir.

Mahalle olgusuna da bu döngü ya da zamansal bükülmeyi çözümlenerek bakmayı başarabilirsek, değişimin ruhunda ontolojik niteliklerin varolmaya ve belirli işlevleri üstlenmeye devam ettiklerini görebiliriz. Bu aşamada düşünörlere ve tasarımcılara düşen görev:

“Bu nitelikler ile her toplumun kendi öznel zamanında açığa çıkan talepler arasında uyumu sağlayabilmektir.”

Konuyu biraz daha somutlaştırmayı deneyeyim; yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalan her türün doğal tepkisi, aşırı üremek olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu varlığını güvenliğe almak için geliştirilen davranış biçimleri izler. İnsanoğlu için bilişsel devrim ile başlayan güvenlik endişesi, tarihsel süreçte mekânın biçimlenmesini belirleyen etkin parametrelerin başında gelmiştir. Yaşanan zengin deneyimlerin sonunda mahalle yaşadığı müddetçe, **“güven”** duygusunun en ileri düzeyde hissedildiği iskân birimi olmuştur. Bu yapıyı dağıtan ikinci dalga devrimi ile fiziksel ve kültürel bütünlük içinde, bireysel ve toplumsal düzlemde güven duygusunu veren yeni iskân birimi inşa edilememiştir. Güvenlikli siteler olarak ortaya çıkan trend, zamansal döngünün açığa çıktığı fakat mahallede sağlanan güvenlik anlayışının uzağında bir olgudur. Ayrıca sosyal ve mekânsal yapıda açığa çıkardığı ayrışmanın ağır toplumsal maliyeti henüz tam olarak açığa çıkmış ve anlaşılabilir değildir.

İnsanın varoluşsal değerlerinden olan **“güven ve neslini devam ettirme”** talebi, zamansal döngünün içinde varlığını sürdürmekte ve mekânsal yapıyı da belirleyici olmaktadır. Bu ontolojik süreklilik anlaşılabilir ve anlamlandırılabilirse mekân, geleneksel mahallede bulduğumuz bütünlüklü güveni tesis eden bir iskân birimini, kendi zamansallığı içinde gerçekleştirebilir. Bütünlüklü güvenden kastım; güvenliğin sosyal, toplumsal, ekonomik ve mekânsal anlamda sağlandığı bir yaşam ortamıdır. Geleneksel mahalle, mahalleliye binlerce yıl bu konforlu ortamı sağlayabilmiştir. Bu parametrelerden birinin eksik olması, mahalleden veya iskân biriminden beklenen güven duygusunun eksik kalması demektir.

Söz konusu ontolojik refleksin doğru kodları, geleneksel mahallenin genetiğinde mevcuttu. Sorun bu temel değerlerin gelişerek ve yenilenerek, gerektiğinde dönüşerek yaşatılmasının esas olduğunu anlayabilmek ve bunu hayata geçirebilmektir. Fakat mahallelinin bunu yapabilecek entelektüel birikimi ve bağlı bulunduğu değerlerin değişim esnekliği yoktu. Modernist kuşak ise kendini içinde bulduğu hızlı değişim anafonda, değiştirmesi ve sürekliliğini koruması gereken değerlerin ayrımını yapabilmekten uzaktı. Geçmişin binlerce yıllık imbiğinden süzölmüş kimi değer ve ilkelerinin ne kadar yaşamsal olduğunun farkında değildi. Bundan daha vahimi bu değerlere sırtını dönmüştü ve geleceğin inşasında oynayabilecekleri rolü kavrayabilmekten uzaktı. Onun için mahalle; bütün birikimiyle, değerleriyle, inşa ettiği öznel dünyası ile bir yok oluşa (**siz isterseniz buna ölüm de diyebilirsiniz**) terkedildi.

Pallasmaa (2011), “anımsandıklarında salt uzak birer görsel imge olarak kalan kentler vardır, bir de bütün canlılıklarıyla birlikte anımsanan şehirler. Bellek bütün sesleri ve kokuları ve ışık ve gölge değişimleriyle birlikte enfes şehri yeniden çağırır. Hatıramdaki şehirde sokağın güneşli tarafında mı yoksa gölgeli tarafında mı yürümek istediğimi bile seçebilirim” der. Kültürel değişimi, geçmiş-bugün-gelecek bütünlüğünde gerçekleştirme talebinin karşılanabilmesinde temel eksiklik, süreci yönetebilecek kapsayıcı kurumsal yapılar ve entelektüel birikimdir. Geçiş dönemlerinin baş edilmesi zor sorununu aşabilmek sorumluluğunu taşıyan kent, 1900’lü yılların başında buna hazır değildi. Onun içindir ki Mahallenin işlevini kaybetmesi ve bir çöküntü bölgesine dönüşmesi ne mahallede yaşayan ne de mahalleyi terk eden neslin hatasıydı. Evrensel değişimin doğal sonucu olarak bir dönemin bitip, yeni ve büyük bir devrimin kurum ve kurallarını dayatması, bu sonun belirleyicisiydi. Sorun bu değişimi önceden görerek tedbir alması gerekenlerin, kentli ve kent yönetiminin, (bugün de) derin bir ihmal ve bilgisizlik içinde yaşayıp gitmeleridir:

Oysa zihninde bu büyük değişime karşı planları, elinde sistemi işletebilecek kaynakları olan küçük bir grup, üstümüze gelen büyük çığa karşı, bütün toplumu peşinden sürükleyecek bir refleks geliştirebilirdi.

Böylesine bütüncül ve karmaşık bir hareketin başarıya ulaşmasında “**yeni nesil mahalle**” kavramsallaştırması ve bilgi ile beslenmiş güçlü fenomenler önemli roller üstlenebilir. Bu olgu henüz gerçekleşmedi.! Olamadı! Aksine her geçen gün bilgi, plan ve plancı süreçten dışlandı. Dışlanmaya devam ediyor.

Şimdi elimizde, mahallenin -mahallede yaşamayan- son sahiplerinin, herhangi bir kültürel ya da mekânsal ortak noktada buluşma şansı olmayan kiracılara (buna dış göçmenler de dahil) terk ettikleri ve “**kentsel dönüşüm aracılığı ile getireceği kentsel rant kaynağı**” olarak baktıkları bir “**ölü mahalle**” gerçeği var. Onun mekânsal, kültürel ve teknolojik dönüşümünü kendi sürekliliğinde sürdürme şansını ne yazık ki kaybettik. Fakat ondan beslenme ve kimi deneyimlerini hayatımıza katma şansımız devam ediyor. Bu aşamada yeniden geleneksel mahalleyi inşa etme hayallerini bir kenara koyarak, rasyonel değerlendirmeler yapabilirsek, insanın varoluşsal yapısına uygun yeni kentsel yaşama mekânlarının üretimine, sınırlı da olsa, olumlu katkılar sağlayabiliriz.

Kuramsal çalışmalara yaslanarak yapılacak “**mimari ve kültürel arkeoloji**” ve “**kent morfolojisi**” ile iş birliği, bize insan ve mekânın zamansallığında yararlanabileceğimiz önemli veriler elde etme olasılığını vaat etmektedir. Bu çabanın somut sonuçlara ulaşması elbette daha çok düşünmeyi, incelemeyi ve tartışmayı gerektirmektedir.

Toplumun bütün eylemlerini ve varlığın bütün türlerini, onların bütünleşik yaşam gerekliliklerini kapsayan kent, “**canlı, değişen, dönüşen ve her an oluşun devam ettiği dinamik bir bütünlüğün düzenini sağlamak**” gibi zor bir görev ve sorumluluğun altındadır. Bu dinamik/değişken sürecin, tepeden inme -politik- ve değiştirilmesi zor statik kararlarla yönetilmesinin ağır bedellerini ödedik, ödemeye devam ediyoruz. Üstelik sistemin bütünü oluşturarak fenomenleri, onların kaosunu ve bütünü yararına üstlenebilecekleri etkinliği anlamadan plan yapma alışkanlığımızı da terk edemedik. On binleri kaybettiğimiz, depremle yok olan bir kentimizin planlamasını bir A4 kâğıt

üzerinde tarif eden yönetici profili, yeni yanlış planlama ve inşa süreçlerinde, yeni depremlerin ve yeni on binlerin kaybının habercisi olarak karşımızdadır.

Dileğim ve umudum; zihinsel olarak bizden daha potansiyelli, daha birikimli ve vizyon sahibi genç kuşağın konuya sahip çıkarak, dünyanın “*en yaşanılabilir*” coğrafyasını hak ettiği ümrana kavuşturmasıdır. Ülkesel ölçekte dengeli bir fiziksel planlama ve demografik yapıyı inşa edemezsek, İstanbul’a nüfusumuzun %25’ini yığar ve yığılmanın artması için gereken her şeyi yapmaya devam edersek; korkarım ki bizim torunlarımız da depremlerde kaybedilen on binlere ve hesabı yapılamayan milyarlarca, dolaylı büyük sosyo-ekonomik ve kültürel kayıplara gözyaşı dökmeye devam ederler.

Dilerim endişelerimde yanılırım...

Kaynaklar

- Alada, A., B., (2008). *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. Sümer Kitabevi, İstanbul.
- Alkan, A., (2019). *Çok katlı konut yapılarında kullanıcıya özel bir planlama denemesi (Panorama apartmanı örneği)*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Alkan, A. (2022). *Ontoloji ve Planlama*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Alver, K., (2013). *Mahalle Mahallenin toplumsal ve Mekânsal Portresi*. Hece Yayınları, Ankara.
- Ayverdi, S., (1973). *İbrahim Efendi Konağı*. İstanbul Fetih Cemiyeti yayın no: 54. Baha Matbaası, İstanbul.
- Harrari, Y. N., (2017). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. Türkçesi; Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap, İstanbul.
- Harvey, D., (2013). *Asi Şehirler*. Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis. Yayınları, İstanbul.
- Hawking, S., (2018). *Zamanın Kısa Tarihi*. Çeviren: Mehmet Ata Arslan. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Mumford, L., (2013). *Tarih Boyunca Kent*. Tercüme; Gürol Koca- Tamer Tosun. Kayhan Matbaacılık, İstanbul.
- Pallasmaa, J. (2011). *Tenin Gözleri*. YEM Yayınevi, İstanbul.
- Toffler, A., (2008). *Üçüncü Dalga*, çev.: S. Yeniçeri. Koridor Yayınları, İstanbul.
- Yalman, A., R., (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları*. Hazırlayan Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, Ankara.